

Лист. VIII. 22. Там само. – Лист. VIII. 23. Там само. – Лист. XIII. 24. Serlio S. I Sette... – Libro IV. – P. 142. – Libro III. – P. 117. 25. Там само. – Libro IV. – P. 161. 26. Блюм Г. V Columnae.... – С. 19. 27. Палладио А. Четыре... – Кн. I. – Гл. XV. – С. 35. 28. Serlio S. I Sette... – Libro IV. – P. 141. 29. Виньола Дж.Б. Правило... – Лист. XVIII. 30. Scamozzi V. L'idea... – Parte seconda. – Libro sefto. – Cap. XXIII. – P. 97. 31. Там само. – Parte seconda. – Libro sefto. – Cap. XVIII. – P. 71. 32. Serlio S. I Sette... – Libro IV. – P. 145. 33. Палладио А. Четыре... – Кн. I. – Гл. XXVI. – С. 68. 34. Там само. – Кн. I. – Гл. XIII. – С. 31.

УДК 721.011.8

Т.М. Клименюк, Х.І. Ковальчук*

Національний університет "Львівська політехніка",
кафедра дизайну та основ архітектури,
*кафедра дизайну архітектурного середовища

РОЛЬ КАРНИЗІВ У ФОРМУВАННІ КОМПОЗИЦІЇ ФАСАДІВ СПОРУД ЛЬВОВА КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

© *Клименюк Т.М., Ковальчук Х.І., 2008*

Досліджено зміни, які відбуваються з карнизами в різні періоди розвитку архітектури, композиційна роль карнизів у формуванні фасадів класицистичних споруд.

The article is dedicated to the changes of cornices in the periods of architectural development and compositional role of cornice in the forming of facades of classicism buildings.

Постановка проблеми

Архітектура може розвиватися, тільки залишаючись сучасною на кожному з етапів, в кожній з епох; і як тільки архітектура почне повторювати віджилі форми і прийоми композиції, вона зупиниться і як мистецтво помре. Тому цілком природно, що сьогодні перед архітектурною наукою закономірно постало питання пошуку засобів інтеграції старої і нової архітектури.

Значна кількість споруд Львова знаходиться в "Ансамблі історичного центру м. Львова", що внесений до Списку світової культурної спадщини UNESCO внесений до реєстру пам'яток архітектури і містобудування різних категорій охорони, тому необхідно провести історико-архітектурні дослідження і виробити певні нормативи, за якими будуть можливі збереження автентичних елементів, реставрація класичних архітектурних форм та проектування нових, адаптованих до історичного середовища, та таких, що відповідають сучасним вимогам при реконструкції і реставрації цінних споруд. Все це підтверджує актуальність обраної теми.

Аналіз літературних джерел показав, що в Україні у наукових дослідженнях класичних архітектурних форм не розглядали архітектуру Львова кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. як феномен автентичних класичних форм, не вивчали їх як самостійний об'єкт дослідження і не пов'язували їх з європейською архітектурою Відродження та класицизму.

Метою дослідження є огляд витоків класичних архітектурних форм, трансформації, що відбуваються з карнизами у різні періоди розвитку архітектури, композиційна роль карнизів у формуванні фасадів класицистичних споруд.

Виклад основного матеріалу

Карниз – верхня виступаюча частина стіни, що підтримує дах і оберігає стіну під час стікання води. Конструктивно визначається виносом, відстанню його краю від стінової площини. Завершуючи верх стіни, відділяючи її від неба, карниз грає значну образну роль. Тому його використовують і при розчленуванні стіни на яруси, поверхи, і при завершенні стін в інтер'єрах [1].

Карниз як верхня частина класичного антаблементу – винахід давніх греків. Функціональним його призначенням був захист стін будинку від дощової води, що стікає з даху; але з самого початку карниз мав задовольняти і естетичні потреби.

Давньогрецький карниз складався з трьох частин: підтримуючої, звисаючої та завершуючої, кожна з яких мала практичне значення. Звисаючу частину ще називають слізниковим каменем, оскільки вода, що збирається, капає із виїмки у ньому.

Підтримуюча частина служить для підтримки слізникової плити та збільшення її виносу. Завершуюча частина колись утворювалась жолобом з отворами, з яких вода виливалась під певним тиском, віддаляючись від стіни і не ушкоджуючи її.

Послідовники давніх греків, від Відродження до наших днів, дещо відступили від логічності та раціональності попередників. Тепер жолоб роблять із заліза на відстані від карниза, тобто завершуюча частина втратила своє первинне практичне значення.

Але, з'ясовуючи значення карниза, треба визнати, що його композиційна роль не менш важлива за практичну функцію. Будинок з невдало знайденими пропорціями карниза виглядатиме незавершеним. Від цього застерігав ще Андреа Палладіо у своїх “Чотирьох книгах про архітектуру”: “...немалим порушенням є манера робити карнизи сильно виступаючими вперед; (...) вони спотворюють споруду, завжди загрожують падінням і викликають страх у тих, хто знаходиться внизу. (...) Від великих карнизів на малих колонах чи маленьких карнизів на великих колонах споруда стає потворною” [2]. Також Палладіо доводить, що архітрав, фриз та карниз є найкращою прикрасою вікон та дверей будинку, що, певно, здивувало би давніх греків; та наводить найбільш вдалі пропорції карнизів.

З усіх ордерних елементів карнизи отримали чи не найбільший розвиток і різноманітність обробки. Архітектори Ренесансу з особливою старанністю вивчали, замальовували і обмірювали карнизи римських споруд, змагаючись між собою у пошуку найкращих співвідношень їх складових частин. Карнизи були невід'ємною частиною кожного ордера і ускладнювали свої криволінійні частини зубцями і модульонами залежно від того, до якого ордера належали. За ступенем складності карнизи можна класифікувати як прості (тосканський) і складні (всі решта) (рис. 1, 2).

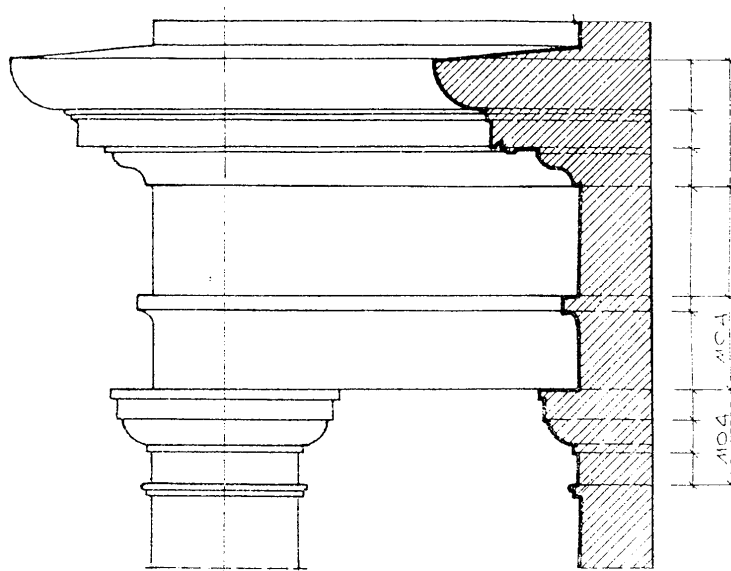

Рис. 1. Простий карниз антаблементу тосканського ордера

За характерними деталями в підтримуючій частині можна виділити карнизи з зубцями і карнизи з модульонами; такі карнизи застосовувались у двох різновидах доричного ордера. Зубці присутні також між двома криволінійними профілями в іонічному ордері. Найбагатший, коринфський, карниз може містити і зубці, і модульони (рис. 3–6).

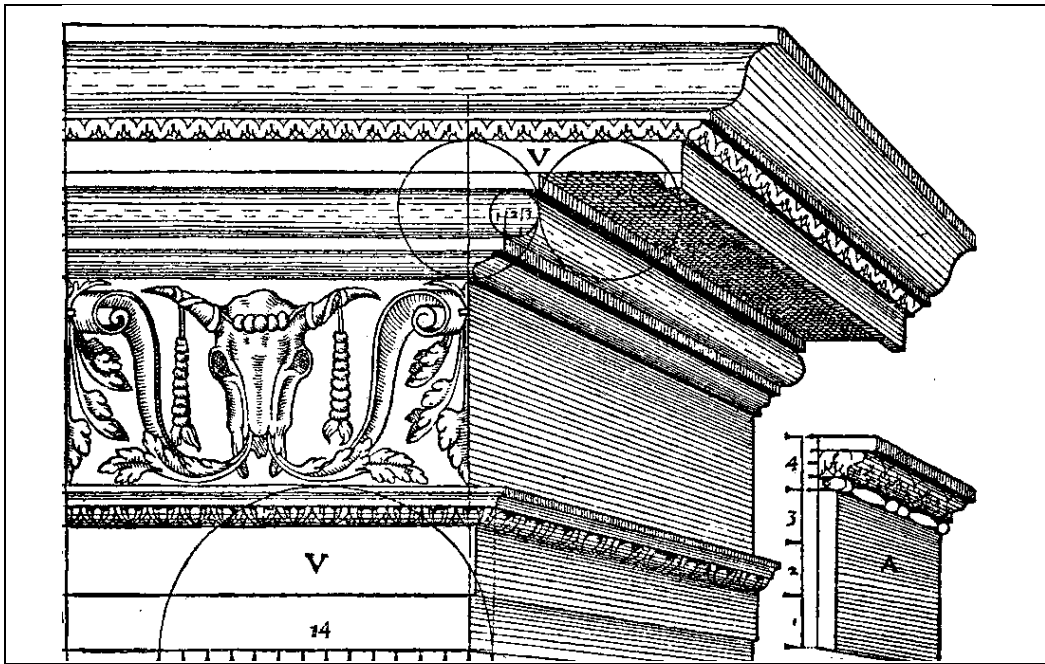

Рис. 2. Карниз антаблемента доричного ордера за М. Гансом Блюмом з Лора на Майне

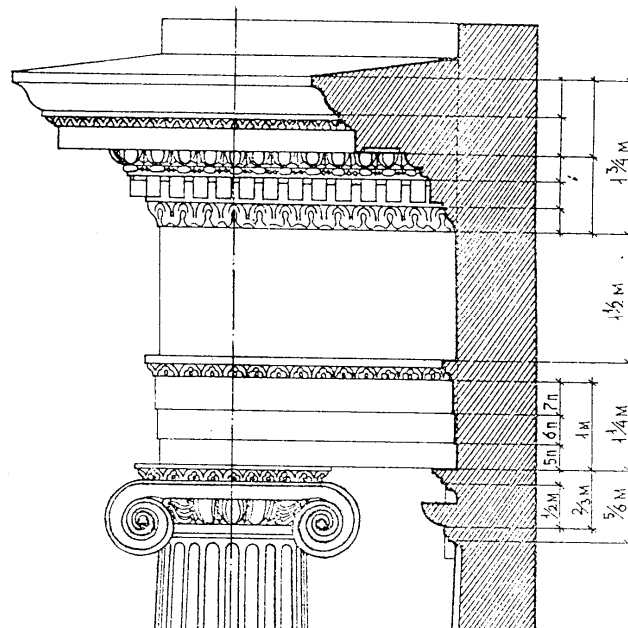

Рис. 3. Складний карниз з зубцями антаблемента іонічного ордера

До цих типів карнизів епоха Відродження додала ще деякі різновиди. Якщо потрібно було додати карнизній плиті винос, то для стійкості необхідно, щоб довжина плити була більшою за її подвійний винос, але це не завжди можливо. Проблема ця була вирішена так. До кладки стіни безпосередньо під карнизом (фриз) вкладались вертикально на ребро кам'яні плити значної товщини, верх їх виступав з площини стіни на величину виносу карнизної плити. Плити ці могли бути простими, прямокутними чи криволінійними, у формі каблучка, гуська чи декоровані завитками і отримали назву кронштейнів. Відстань між центрами кронштейнів повинна дорівнювати ширині карнизної плити. На кожному кронштейні розміщено дві сусідні плити, які, лежачи на двох опорах, надійно зв'язуються зі стіни.

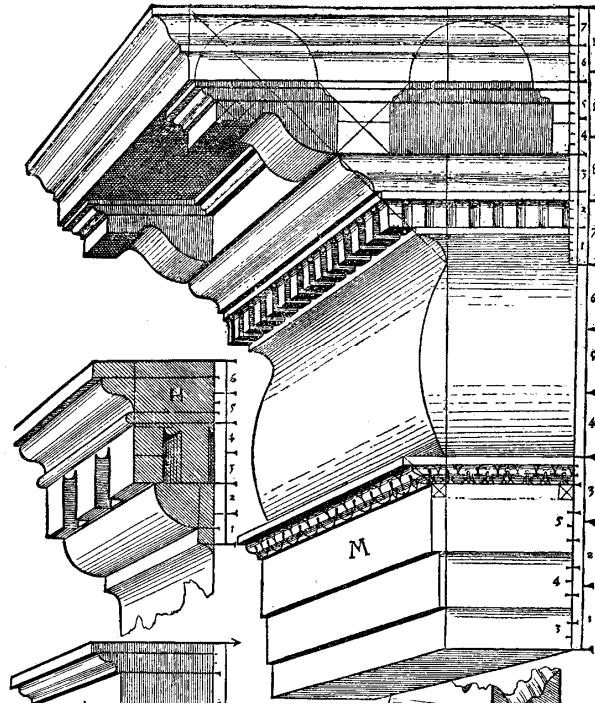

Рис. 4. Складний карниз на кронштейнах з зубцями антаблемента іонічного ордера, за М. Гансом Блюмом з Лора на Майні

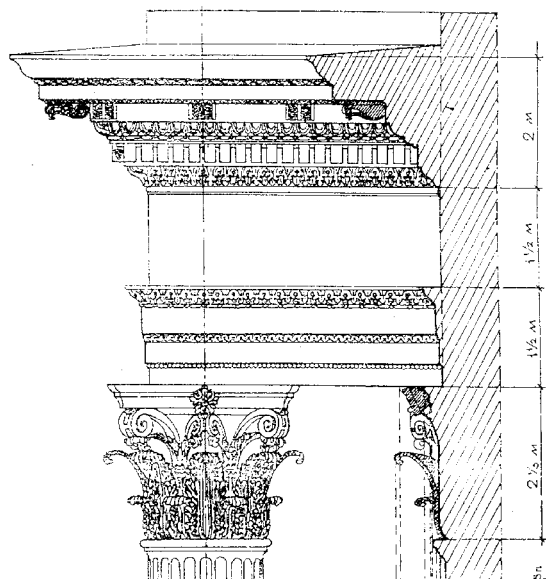

Рис. 5. Карниз з зубцями і модульонами антаблемента коринфського ордера

Над частиною, яка звисає, розташовується частина, що завершує карниз, а під плитою, незалежно від кронштейнів, робиться звичайна підтримуюча частина. Хоча потреба у підтримуючій частині завдяки кронштейнам відпадає, архітектура Ренесансу її не тільки залишає, але зберігає навіть складність її вирішення. Підтримуюча частина може бути і простою, і з зубцями, і навіть з модульонами (рис. 7).

Отже, в період Відродження виникають карниз на кронштейнах, карниз з кронштейнами і зубцями, карниз з кронштейнами і модульонами, карниз з кронштейнами, зубцями і модульонами [3, 4].

Досконалыми прикладами карнизів на кронштейнах є карниз палацу Ручеллаї у Флоренції (архітектор-теоретик Леон-Баттіст Альберті, 1450 р.) і карниз Канцеллерії у Римі (архітектор Браманте, 1508 р.).

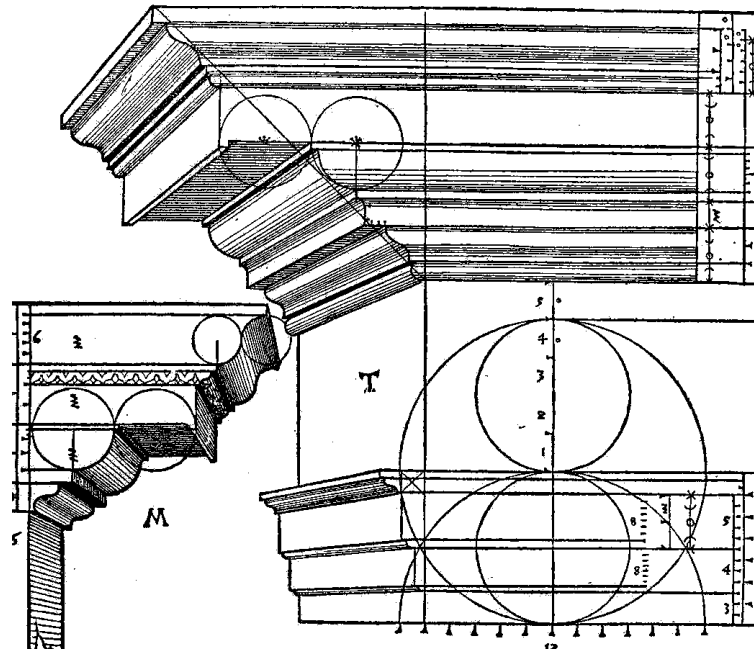

Рис. 6. Карниз (М) антаблемента коринфського ордера (Т), за М. Гансом Блюмом з Лора на Майні

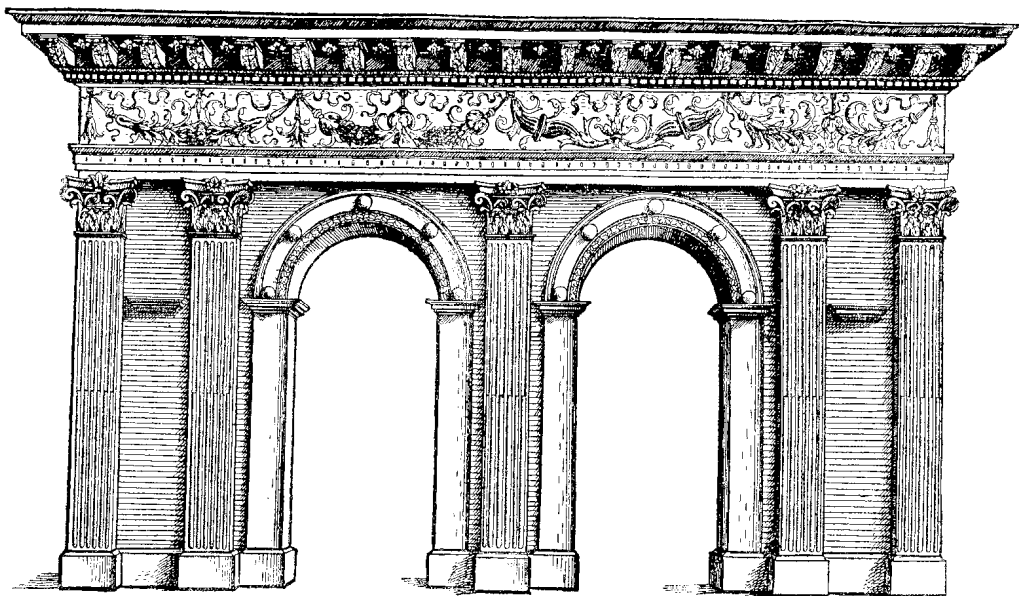

Рис. 7. Карниз на кронштейнах архітектурної фантазії за М. Гансом Блюмом з Лора на Майні

У період раннього Ренесансу застосовують також арочні карнизи, які за принципам своєї побудови подібні до карнизів на кронштейнах. Арочні карнизи походять з військової архітектури і розвиваються у Європі в епоху феодалізму.

Перераховані карнизи є основними видами завершуючих карнизів. Є карнизи, що не завершують будівлю, а розчленовують фасад по горизонталі.

Аналізуючи вищесказане, зазначимо, що в сучасних карнизах завершуюча та підтримуюча частина карниза є не функціональними елементами, а даниною традиції античності та Відродження.

Будучи водночас і завершенням будинку, і початком даху, карниз має важливу композиційну роль. Будинок є елементом, який формує і організовує простір; карниз, своєю чергою, формує і організовує фасад будинку, надаючи йому завершеності.

Сприйняття композиції фасаду споруди змінювалось разом зі збільшенням вертикального масштабу забудови.

Одно-двоповерхові будинки першої половини XIX ст. – такі, як “Палац зі сфінксами” (Львів, вул. Зелена, 124) [5], колишній палац Замоїських (Львів, вул. Зелена, 24), палац у подвір’ї будинку № 15 на вул. Личаківській (Львів, вул. Личаківська, 15, рис. 1) чи будинок колишньої гауптвахти (Львів, пл. Підкови, 1), [6] сприймаються цілісними об’ємами. Відповідно, карнизи цих будинків є простими, не сильно виступаючими, які об’єднують площини фасадів з об’ємом даху. Як і характерні для львівських житлових будинків карнизи між поверхами, вони підкреслюють горизонтальне членування фасадів.

У забудові більшої поверховості, а особливо у громадських спорудах, яким належить бути більш монументальними, карниз, навпаки, не об’єднує, а розділяє – він закриває від спостерігача, що бачить споруду з рівня землі, дах і ніби пишною рамою обрамляє фасад, завершуючи його. Таку композиційну роль мають складні карнизи колишнього будинку Оссолінеума (тепер бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, 1827–1850 рр., архітектор Ю. Бем, рис. 2), [7]; чи львівської Ратуші (1827–1835, архітектори: Ф. Трешер, Ю. Маркль, А. Вондрашка, Ю. Глоговський) [8]. Таку саму роль можуть відігравати і прості карнизи, наприклад, карниз колишнього палацу Дідушіцьких (тепер Науково-краєзнавчий музей АН України, 1830 р.) [9] чи прості карнизи житлової забудови на вузьких вулицях, наприклад, будинки № 10, 12 на вул. Шевській [10, 11] та ін.

Важливість композиційної ролі карниза для класицистичної забудови Львова легко простежити на прикладі колишньої кам’яниці Гауснера (проспект Свободи, 1–3). Коли у 1949 р. за проектом архітектора М. Микули було добудовано четвертий поверх, масивний карниз будинку перестав органічно об’єднувати фасад, а, навпаки, став відокремлювати три нижні поверхи від четвертого. Тому тепер фасад складається ніби з двох окремих частин: трьох поверхів, об’єднаних пілястрами, обмежених в просторі складним карнизом, і четвертого, приставленого до них.

Вивчення архітектурної спадщини, її властивостей продовжує залишатися актуальним завданням і вимагає серйозного аналізу накопичених результатів практичної і теоретичної діяльності. Практика постійно стикається із завданнями, пов’язаними із знанням і розумінням композиційних основ об’єктів.

Невдало знайдені пропорції карниза та невідповідний матеріал, з якого його виконано, здатні зіпсувати навіть гарний фасад. Так, при перебудові будинку № 20 у Львові по вул. І. Франка карниз був зроблений надто виступаючим, проте зовсім простим; облицювання його пластиковою “вагонкою” довершило справу: цілком непогано реставрований і виконаний фасад виглядає “дешево” і не сприймається цілісно.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновки, що вміле пристосування архітектурної спадщини до сучасного життя є найліпшим способом її збереження.

З безлічі питань, які можуть постати з цього висновку, треба зазначити як найменш розкриті питання композиції, розуміючи під цим композиційні основи художньо-образного і просторового рішення цінних історичних споруд.

Композиційні властивості об’єктів відіграють особливо важливу роль у характеристиці пам’яток архітектури. Тому поняття композиції має отримати в сучасній архітектурній науці статус провідної категорії, вивчення якої має захищати архітекторів від невдалих рішень.

*1. Тимофієнко В.І. Архітектура і монументальне мистецтво: терміни та поняття. – К.: Вид-во Інституту проблем сучасного мистецтва, Головкивархітектура, 2002. – С. 199. 2. Андре Палладио. Четыре книги об архитектуре. – М.: Стройиздат, 1989. – С. 61–62. 3. Михаловский И.Б. Теория классических архитектурных форм. – М.: Изд. Академии архитектуры СССР, 1944. – С. 104–112. 4. Vignole. *trabte elementaire pratique d’architecture ou etude des cinq ordres*. Paris. Garnier freres, libraires-editeurs. pl. I, XI, XII, XIV–XVIII, XL, XLVII, LI, LII, LXI. 5. Будинок № 24 по вул. Зеленій. ЛОДА, ф. 2, оп. 1, спр. 4100. 6. Будинок № 1 по пл. Підкови. ЛОДА, ф. 2, оп. 2, спр. 2771. 7. Бібліотека ім. В. Стефаніка АН України, вул. В. Стефаніка, 2, ЛОДА ф. 2, оп. 2, спр. 4436. 8. Ратуша, пл. Ринок, 1, ЛОДА, ф. 2, оп. 2, спр. 3640. 9. Будинок № 18 по вул. Театральній. ЛОДА, ф. 2, оп. 2, спр. 5245. 10. Будинок № 10 по вул. Шевській, ЛОДА, ф. 2, оп. 2, спр. 5193. 11. Будинок № 12 по вул. Шевській, ЛОДА, ф. 2, оп. 2, спр. 5193.*